

Türk - İslâm Kültüründe Vakıf Kavramı ve Sosyal Yaşantımızdaki Yeri^(*)

Galip YİĞİTGÜDEN
Vakıflar Genel Müdürü

Sayın Davetliler, konuşmama Fatih'in Vakfiyesinden bir pasaj okuyarak başlamak istiyorum.

"... Bilim en yüksek dilek, en önde gelen amaç, en sağlam tutamak ve en yüce kabledir. Özenip yarışanlar bu konuda yarışsınlar.

Bilim bütün hünerlerin baş tacıdır.

Bilim bütün kapıların anahtarıdır.

Cami yanına inşa ettirdiğim mektebe, Allah'ın rızasını arayan, kabiliyetli bir öğretmen tayin olunsun. Önce çevrede bulunan yetimler yetiştirilsin, sonra fakir halkın çocukları eğtilsin.

Tıp ve tedavi hükümdarlara düşen bir görevdir. Saltanatın başkentinde yaşayanlardan, evlerinde yatağa düşen ve doktor getirmeye gücü yetmeyen, hastahklarına uygun ilacı temin edemeyen müslümanlardan, vakfın deposundan yardım dileyenlerin istekleri reddedilmesin....⁽¹⁾"

Vakıflar bu duygu ve anlayışın mahsulüdür.

İnsanların, bu düşüncelerle kendi imkan ve kaynaklarıyla topluma saygı, sevgi, şefkat ve yardım etme gayreti, tarih boyunca pekçok hizmet ve yatırımları gerçekleştirmiş olan vakıf kurumunun doğmasını sağlamıştır.

Milli kültürümüzün çok önemli müesseselerinden biri olan vakıflar, bütün İslâm âleminde asırlarca yaşamış ve hayatın günlük hadiseleri ile sıkı sıkıya bağlı kalmış, ekonomik ve sosyal hayat üzerinde derin tesirler bırakmıştır.

Temelinde Allah rızası, hayır duygusu ve insanlık sevgisi yatan vakıfların, İslâm âleminde büyük bir hızla inkişaf etmesi, tesadüfî değildir. Bu gelişmenin nedenini, İslâm Dini'nin

ictimai konulara verdiği önemde aramak gerekiyor. İslâm'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, toplumsal dayanışmayı ve mevcut imkanların gönül rızası ile paylaşılmasını teşvik ediyor, bu insanî yarışın içerisinde girenleri övgüyle anıyor.

"Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe, olgunluğa erişemezsiniz⁽²⁾", "Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erginlik değildir. Erginlik, Allah'a, Ahiret gününe, Meleklerle, Kibata ve bütün Peygamberlere iman edip, akrabaya, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve esirlere seve malını vermektir...⁽³⁾", Kendiniz için hayır olarak neler hazırladıysanız onu "Allah katında bulursunuz....⁽⁴⁾", "Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr, hayra sarfeden kimselerin Rablarının yanında mükâfatları vardır....⁽⁵⁾" ayetleri, bu konuda mevcut hükümlerden sadece birkaçıdır.

Bu konuda hadis'de âyete göre daha belgin hükümler ve vakfiye örnekleri mevcuttur.⁽⁶⁾ Ancak, ihtiyaçlar ve yardımlaşma fikri, insanlığın tarihi kadar eskidir. İnsanlar yaşad-

(*) Vakıflar Genel Müdürü Sn. Galip Yiğitgüden'in 1.12.1984 Cumartesi günü İstanbul'da Lions Kulüp tarafından düzenlenen seminerde yaptığı konuşma

(1) Fatih Mehmet II Vakfiyesi (H.861/M.1456) vum. lüğü Negriyatı, İSTANBUL 1938,

(2) K. III, 92

(3) K. II, 177

(4) K. II, 110

(5) K. II, 274

(6) NASIF, Mansur Ali, et-Tâc, Cami'ul-Usul fi Ehâdis'ir-Resul, B.3.C.I, Kahire 1381/1961, s. 243-245

ğı çağın sosyal anlayışına göre, her devirde toplumun yoksul ve güçsüzlere yardım etmişler, onları kollayıp gözetmişlerdir.

Eskilerden gelen karşılıklı dayanışma ve yoksulun korunması, ahlâki ve dini duyguların muhafaza edilmesi çabaları en olgun şeklini vakıf müessesesinde bulmuştur. Vakıf müessesesi ise asıl büyük tekamüle, sosyal hayatta yardımlaşma ve dayanışmaya çok önem veren İslâm Din'inin zuhurundan sonra mazhar olmuştur.(7).

Alicenap ve teşkilatçı bir Millet olan Türklerin İslâm'ı kabul etmesiyle, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı hararetle teşvik eden dini hükümlerle, teşkilatçılık ruhu birleşmiştir. Bu birleşmeden, bütün dünyanın hayranlıkla izlediği, emsalsiz, "Türk İslâm San'atı ve Medeniyeti" doğmuştur.

Uygarlık tarihimizin temel bölümlerinden birini kapsayan ve sosyal adaletin gerçekleş-tirilmesinde önemli bir yer işgal eden vakıf müessesesi, hiçbir millette, Türk toplumundaki kadar büyük ve anlamlı olmamıştır.

Vakıf müessesesinin Türk İslâm Kültür Hayatı ve Sosyal Yapısı içerisinde özel bir yeri ve önemi vardır. Memleketimizde mevcut, dünya çapında kıymetli haiz eski eser ve âbidelerin büyük bir kısmı vakıf yoluyla yapılmıştır. İnsanlığa hizmet yolunda san'at ve kültürle beraber yürüyen vakıf müessesesinin hayrat ve akar nevinden meydana getirmiş olduğu binalar, bugün asırlar boyunca memleket kültürüne hizmet etmiş yaşayan eserlerdir. Maddî değerleri de çok yüksek olan bu eserler, medeniyet dünyasında birer mimarî haşmet ve san'at dehası olduğu gibi, Türklerin çok eski zamanlarda doğup daima gelişmiş, kendilerine mahsus fonksiyonel bir san'atları olduğunu, ilim âleminde tanıtıcı gerçek delillerdir.

Vakıf sistemiyle meydana getirilen bu eserler, Milli Kültürümüzün ve tarihimizin tapu senedleri, vatan toprağına Türk damgasını vuran ölümsüz anıtlardır. Bugün bir san'at şaheseri olarak bakılan bu yapılar, tarihte çok yönlü görevler, ifa etmiştir. İslâm dünyasında İmparatorluğun haşmetini simgeleyen ve onların gö-nüllerini fetheden kutsal bir yapı, yoksulun, güçsüzün sığınacağı bir barınak, tâcirin malını satabileceği bir pazar yeri, öğrencinin ilim tah-sil edeceği Üniversite, yeni yerleşim ünitelerinin kurulmasında alt yapı, mevcut şehirlerin imar ve ihyası, bir bütün olarak bu imaret sitelerinin gördüğü hizmetlerden bir kaçıdır.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in kurmay-larını toplayarak, "Şimdi küçük cihattan büyük cihata geldik"(8) parolası ile şehrin imarı için işaretde bulunması üzerine, her paşa, vakıf siste-miyle gerçekleştirdiği imaret siteleriyle bir te-

peyi imar ve ihya etmiştir. Bir çok eski şehir-lerde olduğu gibi, İstanbul'un her semti, bir vakıfın ismini taşımaktadır.

İmaret siteleri, bir yerleşim ünitesi için ge-rekli olan alt yapıyı sağlamaktadır. Hamamı, çeşmesi, camisi, medresesi, aş ocağı, kervansara-yı, pazar ve panayır yerleri, tedavi merkezleri gibi, toplu yaşamın ilk temel elemanlarını bün-yesinde toplamaktadır.

Bu hazır imkânları gören insanlar, imaret-lerin etrafına evlerini inşa ederek, mahalleleri ve şehirleri oluşturmaktadır.

Görülüyor ki, milletimizin bir şehir medeni-yetine ulaşmasında Vakıfların çok büyük yeri bulunmaktadır.

Vakıflar şehirlerin kurulmasında oynadığı nazım rolünü, tüm belediye hizmetlerini asırlar-ca ifâ etmek suretiyle sürdürmüştür. Bugün Ye-rel Yönetim kuruluşlarının üzerine aldığı, şehrin doğal güzelliklerinin korunması, temizliğinin sağlanması, park ve bahçeler yapılması, mezar-lıklar, hamam ve su ihtiyacının giderilmesi gi-bi konular tamamen vakıf sistemiyle görülmüş-tür.

En büyük yerleşim ünitelerinden ülkenin en ücra köyüne kadar, meskün beldelerin su ih-tiyaçları, yeraltı ve yer üstü su yolları ve tari-hi değerleri çok yüksek kemerler üzerinden sağlanmış, imaret sitelerinden başlamak üzere, dinî yapılara ve mahallelere bu müessese tara-fından dağıtılmıştır. Bu sulardan en büyük payı, yıkanıp temizlenerek bütün gün dinlenen, ha-vadislerin alışveriş edildiği, çok önemli sosyal ve kültürel bir merkez olan hamamlar alıyor-du.

Sosyal devlet kavramının doğmasından son-ra, devletin kendi vatandaşlarına sunmakta yü-kümlü bulunduğu, sosyal nitelikteki, kamu hiz-metlerini, vakıflar tarih boyunca kendine vazife bilmıştır.

Vakıflar üstlendiği bu hizmeti yerine ge-tirmekle iki yönlü yarar sağlamışlardır. Bir ta-raftan bireysel ihtiyaçları karşılarken, diğer ta-raftan da Devletin görev alanında bulunan bir hizmeti gerçekleştirerek Devletin yükünü hafif-letmişler, böylece tasarrufa yol açmışlardır.

Vakıfların sosyal hizmetlerini incelerken, fa-kirleri kalkındırarak, ekonomik ve mali güçle-rini desteklemek ve onların sosyal durumlarına çözüm yolu getirmek özelliğini de belirtmek ge-rekir. Vakıfların amacı, yalnız hastane, köp-

(7) ÖZTÜRK, Nazif: Menşe'i ve Tarihi Geliş-i-mi Açısından Vakıflar, Ankara 1983 s. 40

(8) Fatih Mehmet II. Vakfiyesi (H. 861/M. 1456) VUM, lügü Nesriyatı, İst. 1938, s. 32

rü, kütüphane, han, hamam, çeşme gibi doğru-
dan doğruya kamu hizmetine açık yerler tesis
etmek değildir. Esas amacı, insan şahsiyet ve
vakarını koruyarak, toplumun yoksul, hasta ve
güçsüzlerini bir program dahilinde koruyup gö-
zetmek, böylece toplumun sosyal ahlakını düze-
ne koymaktır.

Vakıflar tesis ettiği mektep ve medreseler-
le gençleri, cami ve dergahlarla yetişkinleri
eğitmiş, tek kuruş ücret almadan her türlü ila-
cı temin ederek hastaları tedavi ettirmiştir.

Şifa bulan hastaları, taburcu ederek sokağa
atmamış, nekahat dönemini atlatarak, eski güç
ve kuvvetini buluncaya kadar, imaretin mutfak-
ından yedirip içirmiştir.

Kurmuş olduğu müesseseler eliyle yardım
mekanizmasını harekete geçirerek, yoksulları,
yardım yapan kişiye karşı minnet duygusundan
kurtarmıştır. Vakıf sistemiyle ulaşılan bu nok-
ta başlıbaşına bir hâdisedir.

Vakıflar, geliştirdiği sosyal yardım müesse-
seleri ile sadece insan şahsiyetinin korunmasıyla
da yetinmemiştir. Toplum-Devlet bütünlüğü sağ-
layarak, sosyal hayatı yaşanır hale getirmiştir.

Tarihte gördüğü sosyal hizmetler ve mey-
dana getirdiği, Türk-İslâm medeniyetinin inkâr
edilmez şahitleri olan vakıf eserler, birer kültür
mirası olarak bizlere intikâl etmiştir.

Müesseselerin geçmişi kadar geleceği de
mühimdir.

Esasen müesseseleri yozlaştırmadan yeni ne-
sillere intikâl ettirmek, onu kurmak, kadar
önemlidir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, bu kadar önemli
ve değerli müesseseler topluluğunun yönetimi

ve denetimini yapmak ve devamlılığını sağlaya-
rak, gelecek nesillere daha iyi ve daha mükem-
mel olarak sunmak gibi çok ağır bir sorum-
luluğu yüklenmiş bulunmaktadır.

Genel Müdürlük bu görevi, ülke düzeyine
dağılmış 48 Vakıf Orta Öğretim Öğrenci Yurt-
larında, ailelerinin maddi durumu orta öğrenim
yaptırmaya elverişli olmayan 6250 öğrencinin
beslenme ve barınmasını sağlayarak, 11 imaret-
te 1250 yoksula günde bir öğün sıcak yemek
vererek, yoksul hastaları Vakıf Gureba Hastan-
esinde ücretsiz tedavi ettirerek, 1000 adet âma
ve muhtaca aylık vererek, vakfiyelerde öngörü-
len hatim-mevlid hizmetlerini yerine getirip kur-
ban keserek, yaz aylarında halka soğuk su da-
ğıtarak yerine getirmeye çalışmaktadır. Diğer
tarafından da, vakıf yoluyla tesis edilen eski eser-
leri restore ederek, yeni nesillere intikalini sağ-
lamaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde tescil-
li 7599-eski eser bulunmaktadır. Bunların resto-
rasyon ve bakımlarının sağlanarak gelecek ku-
şaklara intikal ettirilmesi, finansman, eski eser
uzmanı, hattat, nakkaş gibi, bugün hemen he-
men sayıları tükenmek üzere olan ustaların te-
minine bağlıdır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Vakıflar
Genel Müdürlüğüne, san'at niteliği en yüksek
olanlarından başlamak üzere, beş yıllık planlar
dahilinde mevcut kaynaklar oranında restoras-
yon hizmetine devam edilmektedir.

Amacımız, atalarımızın bizlere emanet etti-
ği bu yapıları, orjinal şekilleriyle yeni nesillere
aktarmaktır.

Beni sabırla dinleme nezaketinde bulundu-
nuz için hepinize teşekkür ediyor, saygılar su-
nuyorum.